

УДК 69.003.3

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2024.2.16>

БОТАНІЧНА ІЛЮСТРАЦІЯ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ЖАНР ПРИКЛАДНОЇ ГРАФІКИ ТА МИСТЕЦТВА

Ткаченко Марина Ігорівна,

викладач кафедри дизайну

Черкаського державного технологічного університету

ORCID ID: 0009-0002-3324-2930

prolisok888@ukr.net

Яковець Інна Олександрівна,

доктор мистецтвознавства, професор,

завідувач кафедри дизайну

Черкаського державного технологічного університету

ORCID ID: 0000-0001-5069-5857

innayakovets7@gmail.com

У статті окреслено особливості ботанічної ілюстрації як специфічного жанру прикладної графіки та мистецтва. Проведено аналіз літератури та виявлено, що ботанічне мистецтво активно відроджується на теренах України та світу, проте наявні результати та специфіка жанру показують потребу у додаткових дослідженнях ботанічної ілюстрації саме з огляду дизайну та мистецтва.

Показано виявлені важливі відмінності ботанічної ілюстрації від ботанічного мистецтва та квіткового живопису, які продемонстровані на прикладах. Виокремлено технічну точність у роботі ботанічного ілюстратора як невід'ємну складову для розрізнення кордонів між ілюстрацією та самим мистецтвом.

У процесі дослідження з'ясовано, що ботанічна ілюстрація може бути використана для дизайн-проекткування як жанр прикладної графіки, враховуючи сучасні методи, засоби. Крім того, визначено додатковий метод створення цифрової ботанічної ілюстрації за допомогою комп'ютерних технологій.

Виявлено, що ботанічна ілюстрація становить не лише наукову та мистецьку цінність, а навіть являє собою потужний інформаційний засіб для всебічного оголошення екологічних, суспільно-політичних проблем через проекти дизайну та мистецтва.

Загалом визначено, що завдяки роботі з ботанічним мистецтвом, ілюстратор має змогу отримати велику кількість навичок та вмій – дослідника, відкривача, науковця, творця об'єктів дизайну і мистецтва.

Ключові слова: ілюстрація, ботанічна ілюстрація, ботанічне мистецтво, прикладна графіка, дизайн.

Tkachenko Maryna, Yakovets Inna. THE BOTANICAL ILLUSTRATION AS A SPECIFIC GENRE OF APPLIED GRAPHICS AND ART

The article outlines the special features of botanical illustration as a specific genre of applied graphics and art. An analysis of the literature has conducted and it has found that botanical art is actively reviving in Ukraine and the world, however, the available results and the specifics of the genre show the need for additional studies of botanical illustration specifically from the point of view of design and art.

The article shows the important differences between botanical illustration and botanical art and flower painting, which have demonstrated by examples. It has singled out the technical accuracy in work of a botanical illustrator as an integral component for differentiation the bound between illustration and art itself.

In the process of research, it has found that botanical illustration could be used for design engineering as a genre of applied graphics, taking into account modern methods and tools. Besides, it has defined an extra method of creating digital botanical illustration using computer technologies.

It has found that botanical illustration has not only of scientific and artistic value, but it is even the powerful information tool for the comprehensive announcement of environmental, socio-political problems through design and art projects.

In general, it has defined that thanks to work with botanical art, an illustrator can acquire a large number of skills and abilities – researcher, discoverer, scientist, creator of objects of design and art.

Key words: illustration, botanical illustration, botanical art, applied graphics, design.

Вступ. В період сьогодення сфера застосування ботанічних мотивів у прикладній графіці та мистецтві всеохоплююча. За допомогою сучасних технологій нанесення зображення ілюстрації можливе на будь-які об'єкти та речі: принти на одязі, предмети декоративно-ужиткового мистецтва – посуд, текстиль, шпалери та інші предмети інтер'єру, а також рекламна продукція – книги, журнали, постери, листівки, упаковка тощо.

Ретельний огляд та вивчення актуальних жанрів прикладної графіки та мистецтва демонструє, що використання саме ботанічної ілюстрації досить широко поширене в усіх можливих напрямках. На основі аналізу розвитку та змін жанрів прикладної графіки дизайнер має змогу створювати більш якісні, сучасні й конкурентоспроможні проєкти.

Ілюстрація (від лат. *Illustratio* – висвітлюю, наочно зображую) – зображення (малюнок, репродукція, карта, схема), що наочно пояснює чи доповнює текст у виданні, візуально підсилює його сприйняття [1].

В більш вузькому значенні – галузь мистецтва, пов'язана з образотворчим тлумаченням літературних і наукових текстів [2, с. 6].

Цей вид графіки знаходиться на межі між образотворчим мистецтвом і графічним дизайном, так як, використовуючи різні засоби і методи мистецтва, підпорядковується задуму проєкту [3, с. 256].

Серед мистецтв книжкова ілюстрація за масовістю повторення і поширення оригіналу займає провідне місце. Ілюстрації завжди виступають як складова частина книги, тісно пов'язана не тільки з її вмістом, але і зі способом друку та брошурування, технікою її виконання, адже є друкарським відбитком, що відтворює малюнок художника [2, с. 7].

Ботанічна ілюстрація – мистецтво зображення форми, кольору, деталей рослин. Ботанічні ілюстрації переважно виконують в техніці акварелі, але також використовують олійні фарби, туш, олівець або поєднання різних технік. Зображення може бути в натуральну величину або у певному масштабі, може показувати життєвий цикл та/або середовище зростання рослини, обидві сторони

листіків, деталі квітів, бутонів, насіння та кореневої системи.

Коли справа доходить до створення ботанічної ілюстрації, як ілюстратори, так і ботаніки працюють разом, щоб мати можливість створювати конкретні ілюстрації та доповнювати їх науковим текстом. Зазвичай їх використовують для ілюстрації монографій, флори, досліджень та посібників.

У процесі історичних змін жанру ботанічна ілюстрація відзначається наявністю якісних етапів розвитку, пов'язаних як з еволюцією природничих наук, ботаніки й медицини, так і виразних засобів: матеріалів і технологій, стилів мистецтва та дизайну.

Це специфічний жанр, в якому поєднуються і наукова точність, і майстерне мальовниче виконання. У XVI столітті ботанічну ілюстрацію в основному використовували з науковою метою для кращої впізнаваності видів рослин. Зараз вона знову набирає популярності та пов'язана більше з дизайном, ніж із наукою [4].

Паралельно з розвитком сучасних технологій – появою фотографії, ботанічна ілюстрація з кінця XIX – на початку XX століття трансформувалась у візуальний засіб мистецтва та дизайну.

На перший погляд, художні портрети рослин могла б повністю витіснити доступна всім високоякісна фотографія, яка пропонує велику кількість деталей і абсолютну точність. Та насправді вона надає інформацію, яка не є потрібною чи першочерговою у даному випадку. Ілюстрація може показувати різні частини рослини одночасно, чого не здатна передати фотографія. На відміну від фотографа ілюстратор уміє здійснювати перебільшення деталей зображення – те, чого немає в реальності. Миттєвий знімок не в змозі замінити ручної праці, знання ботаніки і скрупульозні зусилля художника. З цієї причини ботанічна ілюстрація поступово набуває все більшої цінності.

Дотепер ботанічні ілюстратори створюють дуже докладні наукові креслення, які показують різні аспекти. Крім того, вони ілюструють інші характеристики, які мають значення для ідентифікації видів, включаючи, навіть, особливості, які можна сприймати лише під мікроскопом.

Крім того, було показано, що спільне використання інфографіки та ілюстрацій як у плакатах, так і в наукових журналах чи книгах, має більший вплив на інформаційному рівні ніж ті, в яких знайдено лише текст. Сьогодні існує багато графічних редакторів, які працюють з ботанічною ілюстрацією, візуалізацією даних та інфографікою.

Наразі ілюстратори ширше використовують цифрові технології в ілюстрації що пов'язані з використанням комп'ютерних програм, заснованих на міксуванні традиційних і комп'ютерних способів. Комп'ютери, планшети, цифрові пристрої і програмне забезпечення для цифрової ілюстрації загальнодоступні. Тим, хто отримав художню освіту, досить освоїти інструменти різних програм, які дозволяють займатися цифровою графікою [5, с. 4].

Доведено, що дослідження елементів об'єктів природи, їх функціональності, форми, колористики та інших характеристик використовують для вдосконалення розробок у різних сферах просторово-предметного середовища, зокрема, у біоніці вони є першоосновою у процесі проектування об'єктів дизайну [7, с. 117].

Також ботанічна ілюстрація є необхідним допоміжним засобом для дослідників флори всього світу, що є однією з причин її подальшого вдосконалення.

Ботанічне мистецтво розповідає сильні та змістовні історії. Дуже часто художники-ботаніки звертаються через свої ілюстрації до світу з різними меседжами, наприклад, наскільки важливо зберегти екологію та навколишнє середовище, зокрема види рослин, що знаходяться під загрозою зникнення. Ботанічне мистецтво є засобом привертання уваги до природи та відновлення її ролі в житті людей.

Отже, всі вищезазначені чинники обумовлюють актуальність та комплексний інтерес до дослідження ботанічної ілюстрації, її особливостей, видів, застосування в сучасній прикладній графіці та мистецтві. Саме тому дане дослідження присвячене розгляду ботанічної ілюстрації як специфічного жанру прикладної графіки та мистецтва.

Особливість ботанічної ілюстрації як специфічного жанру прикладної графіки та мис-

тецтва полягає в тому, що технічна точність у роботі ботанічного ілюстратора є необхідною складовою, тому часто надзвичайно складно розрізнити межі між ілюстрацією та самим мистецтвом. Іноді вони можуть бути дотичними: ботанічна ілюстрація може включати художні елементи, а ботанічне мистецтво – зображати рослини з надзвичайною точністю.

Для того, щоб створити таку досконалу гармонію точності й художності, показавши рослину на одному малюнку із декількох сторін, треба дуже уважно вивчити структуру квітки – будову пелюсток, листя, стеблин. Під час аналізу будови та особливостей рослини особливо важливою є увага до дрібніших деталей: як квітка кріпиться до черешку, як розташовані листя на рослині, які форми у маточки, тичинок, прожилків, бутонів тощо. Якщо у передачі всього цього не буде точності, то не вдасться правдиво відобразити квітку, передати її характер. Не менш важливо відтворити правильні пропорції і всієї квітки, і окремих її частин, а також тональне зафарбування, товщину пелюсток тощо [6, с. 189].

Найпростіший спосіб пояснити різницю між ботанічною ілюстрацією, ботанічним мистецтвом та квітковим живописом – це виділення акценту кожного напрямку:

- Ботанічна ілюстрація. Науковий запис і ботанічна точність є фундаментальними, оскільки мета полягає в тому, щоб мати можливість ідентифікувати рослину. Можливо також, що записи включають рослину, яка росте в природному середовищі існування.

- Ботанічне мистецтво. Найголовніше – це суцвіття або рослина, приділяючи особливу увагу естетичним якостям виду. Воно не включає всю інформацію, необхідну для ботаніків.

- Квітковий живопис. Зазвичай квіти представлені у вазах, садах або на полях. Їх також можна знайти у контексті, що стосується натюрморту. У цих випадках ботанічні характеристики не є найважливішими.

Найпопулярніші сучасні сюжети – це ботанічна ілюстрація лаванди, маку, ірису, амброзії. Крім того, популярністю користуються ботанічні ілюстрації кульбабки, півонії, троянди, бузку, флокси та настурції.

Рослина	Ботанічна ілюстрація	Ботанічне мистецтво	Квітковий живопис
лаванда			
мак			
ірис			
амброзія			
троянда			

Рис. 1. Приклади науочного пояснення відмінностей ботанічної ілюстрації від ботанічного мистецтва та квіткового живопису

Та в наш час художники знову повертаються до цього жанру. Проте фокус уваги зміщується до зображуваного об'єкта. Якщо раніше основним завданням художника було точне відображення морфології рослини для подальшого використання цього виду людиною (споживання), то тепер художник навпаки намагається продовжити життя конкретної рослини у своєму малюнку (співпереживання) [8].

Можна відзначити, що нині спостерігається ренесанс сучасного мистецтва ботанічної ілюстрації у всьому світі. Майстерність авторів вражає реалістичністю техніки, подекуди гіперреалістичністю, грою світла і тіні, цікавими композиціями та ідеями.

Сучасне ботанічне мистецтво представлене в різних стилях, техніках та засобах. Ботанічна ілюстрація олівцем чи тушшю набуває графічного характеру, аквареллю – більш живописного, виглядає дуже легкою та ніжною. Саме акварель, як провідну техніку використовують в ілюстраціях, що експонують на виставках, ботанічних школах мистецтв, майстер-класах, гуртках та інших мистецьких товариствах. Формується поняття «ботанічний живопис». З'являються нові матеріали та напрямки, що розширюють можливість художників.

Існує велика кількість сучасних художників-ботаніків та ілюстраторів по всьому світові, і їх кількість зростає, оскільки ботанічне мистецтво стає дедалі популярнішим. Митці роблять значний внесок не лише у розвиток ботаніки, а й у розвиток мистецтва та дизайну: Тіффані Бозік, Кейт Като, Садок Бен-Девід, Роган Браун, Лора Харт, Енні Хьюз, Беверлі Аллен, Джил Смітіс, Маргарет Флокстон, Маргарет Мі, Ширлі Шервуд, Джес Шеферд, Сью Герберт, Розі Сандерс, Керол Вудін, Регіна Хагдорн, Біллі Шовел, Даяна Сазерленд, Ноемі Заволі, Кіоко та ін. Митці не лише беруть участь у різноманітних виставках, а й дуже активні в соціальних мережах, ведуть блоги про ботанічне мистецтво, де знайомлять зі своєю творчістю.

Те, що життєздатність ботанічного мистецтва та ілюстрації зберігається й донині, є очевидним за кількістю організацій, які

займаються цим. У багатьох країнах світу виникають об'єднання, які спрямовують свою діяльність на розвиток цього жанру мистецтва. Серед них: Американське товариство ботанічних художників (США), Товариство ботанічних художників (Велика Британія), Товариство ботанічного мистецтва Австралії, Асоціація ботанічних художників Південної Африки та ін. [6, с. 192–193].

В Україні існує Асоціація українських художників ботанічного мистецтва. Починаючи з 2018 року, асоціація організовує виставки ботанічного мистецтва, де збирається велика кількість робіт, які щороку демонструють на різних виставкових локаціях, таких як Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка та Національний науково-природничий музей НАН України. Головною метою Організації є активне сприяння розвитку ботанічного мистецтва в Україні та поза її межами [9].

В травні 2023 року в Україні, в місті Київ, відбулась виставка «Незламні квіти» – виставка ботанічного мистецтва воєнного часу, де взяли участь 106 сучасних українських художниць ботанічного мистецтва: Наталія Купчик, Дельнара Ель, Анна Федченко, Наталя Амірова, Вікторія Хмельницька, Юлія Шарапова, Ірина Стабровська, Катерина Роговська, Олена Ємельянова, Інна Бойцун, Ольга Мосузенко, Юлія Моїсеєва, Ірина Льольо, Олена Жарова, Юлія Щипачова, Анна Гнатюк, Оксана Олексіїва, Катерина Назаренко, Ольга Покайніс, Яніна Калініченко та ін. [9].

Усі роботи були створені в дні повномасштабної війни, а начерки – під час тривоги та відключень світла. Це живопис, графіка, начерки та вірші, написані каліграфією.

Результати. Ботанічна ілюстрація зводиться до реалістичного, зображення флори та фауни, що може включати в себе загальний вид рослини, квітки, фруктів, овочів, комах, їх анатомію в розрізі, життєвий цикл, плоди або насіння, листя навесні, влітку і восени, дерева, кору та інше. Це гармонійна композиція, об'єднана в естетично привабливе зображення з високими показниками художньої виразності. Тож, науково-технічне зобра-

ження конвертується в об'єкт прикладної графіки та мистецтва.

Цей жанр в основному використовується в графічному, цифровому, інтер'єрному, промисловому дизайні та мистецтві.

Висновки. Отже, розглянувши ботанічну ілюстрацію як специфічний вид прикладної графіки та мистецтва можна зазначити, що вплив найяскравіших наукових ботанічних ілюстрацій на мистецтво та графічний дизайн майже не припинявся та продовжується і дотепер. Завдяки своїй роботі ботанічний ілюстратор може освоїти багато навичок та вмій – дослідника, відкривача, науковця, творця прекрасного.

Стрімкий розвиток комп'ютерних технологій та використання можливостей комп'ютерних програм для створення бота-

нічної ілюстрації дозволяє освоювати нові методи створення ілюстрації, тому цей підхід матиме ще більше перспектив у майбутньому.

Матеріали дослідження відкривають перспективи подальшого наукового дослідження: розробка ексклюзивних та індивідуальних зразків об'єктів ботанічної ілюстрації; пошук нових ідей в прикладній графіці та ботанічному мистецтві; вплив новітніх комп'ютерних технологій на формування графічної мови ботанічної ілюстрації.

Сучасні світові та українські ілюстратори створюють ботанічні ілюстрації під результатом вражень від книг учених-дослідників природи трьохсотрічної давнини, постійно ведеться науковий та творчий пошук нових мистецьких технік та сенсів, привносячи до зображення сюжет, настрої та емоції.

Література:

1. Ковальчук Г. І. Ілюстрація. Київ, 2022. *Українська бібліотечна енциклопедія*. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/Ілюстрація> (дата звернення: 17.05.2024).
2. Пушкар О. І., Андрищенко Т. Ю. Ілюстрування. Видавничо-поліграфічна справа : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 128 с.
3. Димова А. *Книжкова ілюстрація як вид графічного мистецтва* : матеріали XIV університетської наук.-практ. конф., зб. наукових праць студентів, аспірантів, докторантів, молодих вчених «Молода наука-2021» : у 5 т., 19-24 квітня 2021 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. Т.2. С. 255–257.
4. Ботанічна ілюстрація. *Art studio lihtaryk* : веб-сайт. URL: <https://lihtaryk.com.ua/botanichna-ilyustracziya/> (дата звернення: 17.05.2024).
5. Мальцева А. О., Кугай Т. А., Павленко А. Ф., Басанець О. П., Бистрякова В. Н. Вплив цифрових технологій на розвиток ілюстрації в графічному дизайні. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія «Технологія та дизайн»*. 2017. № 2 (23). С. 1–8.
6. Юсєюань Сюй. *Ботанічна ілюстрація в контексті історичного розвитку жанру* : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. «Теоретико-методологічні аспекти мистецької освіти : здобутки, проблеми та перспективи», 19-20 жовтня 2023 р. Умань : УДПУ, 2023. С. 189–193.
7. Жежеря О. Біонічні засоби формоутворення в сучасному дизайні : теоретичні засади і практика їх застосування в предметному середовищі. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2021. № 46. С. 114–122.
8. Ботанічні історії : міжнародна виставка ботанічного мистецтва. *Центр української культури та мистецтва*. URL: <https://www.dolesko.com/-Botaniichni-iistori-yi-Miizhnarodna-vistavka-botanichnogo-mistectva-335-.html> (дата звернення: 17.05.2024).
9. Незламні квіти – виставка ботанічного мистецтва воєнного часу. 30.05.–9.06.2023. *Сайт художньої галереї «Митець»*. URL: <http://mytets.com/2023/05/20/nezlamni-kvity/> (дата звернення: 17.05.2024).

References:

1. Kovalchuk, G.I. (2022). Kyiv, Iliustratsiia. Ukrainka biblioteczna entsyklopediia [Illustration. Ukrainian Library Encyclopaedia] *ube.nlu.org.ua* Retrieved from <https://ube.nlu.org.ua/article/Ілюстрація> [in Ukrainian].
2. Pushkar, O.I., & Andryushchenko, T.Yu. (2015). Iliustruvannia. Vydavnycho-polihrafichna sprava : navchalnyi posibnyk [Illustration. Publishing and printing: study guide]. Kharkiv : HNEU named after S. Kuznetsa, 2015, 128 [in Ukrainian].
3. Anastasia, D. (2021). Knyzhkova iliustratsiia yak vyd hrachnoho mystetstva [Book illustration as a type of graphic art]. *Materialy XIV universytetskoj nauk.-prakt. konf., zb. naukovykh prats studentiv, aspiran-*

tiv, doktorantiv, molodykh vchenykh «Moloda nauka-2021», 5 tom, – Proceedings of the 14th University Scientific and Practical Conference, collection of scientific papers of students, postgraduates, doctoral students, young scientists Young Science-2021, 5 vol. 225–1257. Zaporizhzhia : ZNU [in Ukrainian].

4. Botanichna iliustratsiia. *Art studio lihtaryk* [Botanical illustration]. lihtaryk.com.ua. Retrieved from: <https://lihtaryk.com.ua/botanichna-ilyustraciya/> [in Ukrainian].

5. Maltseva, A.O., Kugai T.A., Pavlenko A.F., Basanets O.P., & Bystryakova V.N. (2017). Vplyv tsyfrovyykh tekhnolohii na rozvytok iliustratsii v hrafichnomu dyzaini [The influence of digital technologies on the development of illustration in graphic design]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dyzainu. Seriia Tekhnolohiia ta dyzain – Bulletin of the Kyiv National University of Technology and Design. Technologies and design*, 2 (23), 1–8 [in Ukrainian].

6. Yuexuan, Xu. (2023). Botanichna iliustratsiia v konteksti istorychnoho rozvytku zhanru [The Botanical illustration in the context of the historical development of the genre]. *Materialy XX Mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Teoretyko-metodolohichni aspekty mystetskoï osvity : zdobutky, problemy ta perspektyvy» – Proceedings of the 10th International Scientific and Practical Conference «Theoretical and Methodological Aspects of Art Education : Achievements, Problems and Prospects»*. (pp. 189–193). Uman UDPU [in Ukrainian].

7. Zhezhera, O. (2021). Bionichni zasoby formoutvorennia v suchasnomu dyzaini : teoretychni zasady i praktyka yikh zastosuvannia v predmetnomu seredovyschi. [Bionic means of form formation in modern design : theoretical principles and practice of their application in the subject environment]. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv – Bulletin of the Lviv National Academy of Arts*, 46, 114–122 [in Ukrainian].

8. Botanichni istorii : mizhnarodna vystavka botanichnoho mystetstva. *Tsentr ukraïnskoi kultury ta mystetstva* [Botanical stories : an international exhibition of botanical art. Centre of Ukrainian culture and art]. dolesko.com. Retrieved from: <https://www.dolesko.com/-Botaniichni-iistori-yi-Miizhnarodna-vistavka-botaniichnogo-mistectva-335-.html> [in Ukrainian].

9. Nezlamni kvity – vystavka botanichnoho mystetstva voïennoho chasu. 30.05.–9.06.2023. *Sait khudozhnoi halerei «Mytets»* [The Unbreakable Flowers – an exhibition of wartime botanical art. 30.05.-9.06.2023. *The website of the Mytets Art Gallery*]. mytets.com. Retrieved from: <http://mytets.com/2023/05/20/nezlamni-kvity/> [in Ukrainian].